

A szocialista éra és a posztkommunista jelen modernizációs változatai. Cófalva 1986–2006

(Kivonat)

A tanulmány a háromszéki Cófalva utóbbi két évtizedbeli modernizációs folyamatait tárgyalja. A kommunista Romániában a község (romániai fogalomhasználatban falu) a felszámolásra ítélt települések listájára került, de az 1989. végi rendszerváltozással megmenekült. Másfél évtizeddel a fordulat után a falukép rendkívüli vitalitást mutat. A vizsgálat kiemelt célja annak feltárása, hogy a kis közösség milyen társadalmi és gazdasági potenciállal, közösségi stratégiákkal rendelkezett valójában az 1980-as években. Az elemzés egy korábbi rövid változata a *Korunk* 2006. XVII/6. (június) számában jelent meg.

1. A kutatás¹

Az orbaiszéki Cófalván 1986-ban különleges kezdeményezés történt. A település valamennyi házának és gazdájának/lakójának lefényképezése után a fekete-fehér felvételeket házszám alapján sorrendbe szerkesztették és egy 96 fotót tartalmazó emléktablót készítettek, amely a református imaterem falára került.

A hasonló kulturális vállalkozások általában ünnepi alkalmakra, jubileumi évfordulókra szánják „terméküket”. A cőfalvi emléktabló valójában a székely faluközösség életének utolsó hiteles vizuális dokumentumaként készült. Az emlékállítás mementóját az ekkoriban nyilvánosságra hozott bukaresti kormányrendelet jelentette, amellyel a székely falut a településrendszer átcsoportosításával a felszámolásra ítélt,

„életképtelen” települések közé sorolták. A tabló ebben a politikai kontextusban egy kollektív múlt köré szerveződő emlékezetközösség látellete lett.²

A 8000 (nyolcezer) romániai falut érintő (modernizációs) felszámolási program előkészítő fázisa szerencsésen hosszas érlelődésű volt: a diktatúra bukása a települések legnagyobb hányadának megmenekülését jelentette.

A rendszerváltozás után másfél évtizeddel az új házakkal tarkított falukép, az udvarokon és a gazdasági épületek előtt sorjázó mezőgazdasági gépek és eszközök a Cófalván élő lakosság rendkívüli vitalitásának mutatóiként táruznak a kutató elé. Vizsgálatom kiemelt célja annak feltárása, hogy a kis közösség milyen társadalmi és gazdasági potenciállal rendelkezett az 1980-as években, haldokló közösség volt-e a szó átvitt értelmében, azaz jövőjét nem látó, tehetetlen, a környező városok gyűrűjében felmorzsolódásra ítélt, öregedő településként hatott-e ebben az időszakban. Elemzésem fő vonala ezen túlmenően a település közelmúltjának és jelenének mindennapi gazdasági törekvéseire, a modernizációs kihívások spontán vagy tudatos válaszreakcióira összpontosít. Az alábbiakban tehát azt fogom megvizsgálni, hogy milyen együttthatók játszottak közre abban, hogy a „halálraítélt” falu mára viszonylag stabilizálódott népességű és fejlődő agráriummal bíró kisteleppüléssé alakult át.³

Kidolgozásra váró előfeltevésem, hogy a helyi székely lakosság egy gazdálkodó családokból álló, körvonalazható kiscsoportjának körében a rendszerváltozás után erőteljes revitalizációs és modernizációs törekvések indultak be, amelyek oknyomozó elemzését egyrészt a városi–falusi környezetek közti rendszeres mobilitás fölerősödésének, a nyugati gazdálkodási modellek és a piacközpontú családi gazdálkodásra épülő falusi életformák meghonosításának (*adaptáció*), másrészt az elszármazottak Cófalvához kötődő jövőorientált terveinek, ezek megvalósítási kísérleteinek vizsgálatából próbálom indítani.

Tanulmányom soron következő fejezetében azokat a szocialista érában ható politikai törekvéseket vázolom, amelyek az 1980-as évek-

* *Acta (Siculica)* 2006/3, T3, Sf. Gheorghe, Sporturilor 8A, RO-520085

** Zabolai Csángó Múzeum, Zábala, RO-527190, kindai@freemail.hu

ben a falvak felszámolásával negatív jövőképet tártak Románia falusi lakossága elé, illetve ellehetetlenítették a rurális életet. Ezt követően konkrétan a cőfalvi társadalom és agrárium szocializmus kori, majd a rendszerváltást követő helyzetét és a tovább éltetett, illetve modellszerűen átvett gazdálkodói habitusokat, azoknak egyes gazdaságokon belüli gyakorlati szinkretizmusát mutatom be.

2. A romániai falurombolások politikai-ideológiai háttérben

A 20. század derekán a kollektivizálási politikai kampány,⁴ az irreális ütemben építkező ipar és az ezzel összekapcsolt hajszolt urbanizáció a hagyományos falusi közösségek életvilágát visszavonhatatlanul átrendezte. A rurális környezet lakosságának modern ipartelepek vonzáskörébe történő fokozatos kivonulását a munkahelyek létesülésének előnyei és szimbolikus felértékelődése mellett az államilag szövetkezettesített mezőgazdaság apadó családi haszna és leromló presztízse segítette elő.

Az 1968/2. számú törvénymódosítási törvény hatályba lépése országos léptékű „szisztematizálást” (elsősorban a megyésítést), modernizálást eredményezett, ez viszont csak a kezdetét jelentette az átfogó szocialista területrendezési törekvéseknek: az 1970-es évek elején a meghirdetett projekt új, konkretizált programponttal bővült ki. A pártvezetés szándéka szerint: „A városok és a falvak területrendezése, egy új városi központhálózat létrehozása hozzájárul a környező falusi zónák civilizációs szintjének emeléséhez, a falusi környezetek gazdasági-társadalmi tevékenységeinek kiszélesítése biztosítani fogja a falusi életfeltételek városiakhoz való közeledését.”⁵ A rurális környezetek adminisztratív átrendezési programjának jelmondata a szocialista agrárium nagyarányú kiterjesztésének szándékát vetítette előre: a települések (főleg falvak) által elfoglalt területeket „vissza kell adni a mezőgazdaságnak.” A primér szektorként termelő mezőgazdaság makroszerkezeti átalakításáról a párt főtitkára alaposabban kifejtett elképzeléseit a RKP XIII. Kongresszusának alap-

dokumentumaként egyhangúlag elfogadott beszédében, 1984 őszén tárta a nyilvánosság elé. „Tenni fogunk a földalap felsőfokú átszervezéséért és értékesítéséért az összes megyében, és az ország termőterületeinek 500 ezer hektárral való kiterjesztéséért az 1986–2000 közti periódusban (...) a beépített területek perimétereinek visszaszorításával, a szétszórt gazdaságok átcsoportosításával (...)”⁶ Körülbelül ezzel egyidőben már bekövetkeztek a makrogazdasági válsággal fenyegető korábbi veszélyek: bár a hatalmi követelésekhez igazított (torz) statisztikákból folyamatos dinamikus fejlődés olvasható ki,⁷ valójában a mezőgazdaság termelékenysége a földek lesoványodása, kiélése következtében megcsappant, a tőke termelésből való kivonásával egyidejűleg az ipar termelékenységének csökkenése is érezte hatását, a lakosság egyre szegényedett, noha évek óta minden erővel a termékek mennyiségi és minőségi javítását szorgalmazták.⁸ Miközben a kommunista propaganda-szervezet tevékenysége folytán a sajtótermékek és egyéb kiadványok a sokadik ötéves terv határidő előtti bravúros teljesítésének beszámolójától és az életszínvonal emelkedését jósoló „prognózisoktól”⁹ voltak hangosak, a mindennapok gyakorlatában érezhető eredmények és intézkedések az ellenkező tendenciákat – az általános gyengülést, az ipar amortizációját, az emberek elszegényedését – mutatták.

A mezőgazdaság átalakítását meghatározó XIII. pártkongresszus után két évvel, 1986-ban, a Parasztság III. Kongresszusán CEAUȘESCU (ismételten) állást foglalt az ország mezőgazdasági rendeltetésű földalapjának ésszerű használatára és védelmére mellett. „A föld (...) csak korlátozott mennyiségben áll az emberiség rendelkezésére, nem szaporítható, mással nem pótolható, s *egyes földterületek termőterületté való átalakítása csak nagy ráfordítások árán és csupán bizonyos határig lehetséges.* Ezért emelte ki pártunk főtitkára, hogy *mindent el kell követni* a szántóterület 500 000 hektárral való növeléséért.”¹⁰ A célkitűzések megvalósításának tervezett körülményei valósággal sokkolták a hazai és külföldi közvéleményt: az árterek lecsapolása, a terméketlen területek ter-

mőre fordítása, az irtás során nyert területek mellett a pártvezetés szerint a legkézenfekvőbb megoldásként a települések felszámolása kínálkozik: „emlékszünk ugye a világtörténelemben egyedülálló kijelentésre, hogy »meghaladtak«, nem bizonyítják életképességüket”.¹¹

A területrendezések ideológiai hátterében a gazdasági megfontolások mellett szélsőséges nacionalizmustól fűtött nemzetpolitikai motivációk és erővonalak húzódtak. „... a legfőbb vezetés már 1972. július 19–21-én, a kommunista párt bukaresti országos konferenciáján meghirdette a kisebbségek rövid távú beolvasztását, román terminológiával »nemzeti homogenizálási« programját. Ezzel a romániai nemzeti kisebbségek beolvasztásának gyakorlata hivatalos formát öltött, de a határozat utáni első években a hatalom még ügyelt arra, hogy a tényleges célokat esetenként taktikai engedményekkel ellensúlyozza.”¹² Az 1960–1980-as évek közötti falu–város irányú tömeges méretű spontán migrációt a kommunista pártvezetés autokrata módon kívánta megszervezni és a városi populáció felduzzasztását elősegíteni. A lokális közösségek interetnikus, városi környezetekbe történő kimozdítása, illetve kollektív elbizonytalanodást okozó szétszórása mellett az intoleráns hatalom hatásos stratégiaként a tömbmagyar lakosságú székelyföldi városokba a meglehetősen hátrányos helyzetű, elmaradott regáti románság tömeges betelepítését alkalmazta.¹³ Az 1980-as évek közepére tehát nyilvánvalóvá vált, hogy a diktátor hírhedt „területrendezési terve” értelmében az erdélyi székely-magyar tradicionális kistelepülések legnagyobb hányada beolvasztásra, illetve lerombolásra, felszámolásra ítéltetett.¹⁴ Az elképzelések 8000 romániai falu megsemmisítését tűzték ki célul, és a hatalomnak szándékában állt ezeket egyes mezővárosi jellegű városokra, valamint nagyvárosok történelmi városrészeire is kiterjeszteni.¹⁵

A program, amely „megoldja a falusi lakosság gondjait” a technikai tervezéssel a legtöbb település esetében kezdetét vette: a megyei néptanácsok megrendelésére tervezőintézetek készítették el a községek szakszerű „sziszte-

matizálási” tervrajzait és makettjeit. A projektek készítőit azzal fenyegették, hogy a diktátor „minden tervet, makettet személyesen fog ellenőrizni, és jaj lesz, ha hibát talál...”¹⁶ Az új városnegyedek projektjeinek elkészítése során azonban a tervezők tisztában voltak tevékenységük gyakorlati hozadékával: „éreztük, hogy felesleges munkát végzünk”; „...gyakran mondogattuk, hogy ezekbe egyetlen falusi ember se fog beköltözni.”¹⁷ A falusi lakosság számára építendő *blokk* és *garzon negyedek*ben ugyanis nem volt megoldva a fűtés, a víz- és csatornahálózat, az elemi higiéniai körülmények.

A 1980-as évek végén a sztálini ideológiával mélyen terhelt kommunista diktatúra faluromboló gépezetének legismertebbé vált erdélyi áldozata a Maros megyei Bözödújfalú lett. A faluközösség és a környék lakossága értetlenkedve fogadta a döntést, majd a kíméletlen kilakoltatásnál¹⁸ „segédkező” katonai alakulatokat: noha viszonylag kis falúnak számított, kedvező településföldrajzi helyzete miatt Erdőszentgyörgy község¹⁹ prosperáló gazdaságú, nagy agrártermelékenységgű falujaként tartották számon.²⁰ Az etnikai, felekezeti sokszínűsége dacára is példás együttélést tanúsító, nyelvében magyar Bözödújfalú megakadályozhatatlanul véghezvitt 1989-es kitelepítésével²¹ a közösség erőszakos felszámolásával és a lerombolt falu elárasztása révén ígéretes halfogással kecsegtető horgászparadicsom kialakításával a diktátor a hullámsírba temetett székely falu hírhedtté vált, erősen mediatizált negatív mítoszát alkotta meg.²² Az érintett lakosság nem fejt(het)ett ki nyílt ellenállást, rosszállásuk csupán passzív technikák és befele forduló magatartás formájában történt meg. Külföld, az anyaországi magyarok és a más országok kisebbségben élő magyarjai nyíltan elítélték és tiltakoztak a program ellen. 1988–1989-ben például Szlovákiában „láttuk a televízióban, hogy miként rombolják a falusi házakat és a székelykapukat Erdélyben”, ennek hatására ellenzéki tiltakozásként aláírásgyűjtést is szerveztek az erdélyi falurombolás ellen.²³

A kommunista párt által kibocsátott rendeletekben és egyéb dokumentumokban a negatív intonációjú, a hagyományos értékek

elvesztésével járó, sok esetben román nacionalista ihletettségű *falurobolást* következetesen a pozitív előjelű, fejlődést feltételező *modernizáció, területrendezés, átcsoportosítás, szisztematizálás, régiófejlesztés* fogalmakkal fedték le, illetve tompították, burkolták a hazai és a külföldi közvélemény előtt.

Példaként, összesítő adatként BARABÁS László riportjának részletét idézzük „válaszként arra a kérdésre, hogy hány hektár földet nyert volna a diktátor mezőgazdasága a Maros megyei falvak lerombolásával. A »lotizált«²⁴ háztáji kertekből 4500 hektárt... tett volna nagyüzemileg tönkre, mert a kertjét mindig mindenki megművelte, tulajdonképpen abból éltek az emberek. Amivel gyarapodott volna a szántóterület: 1500 hektár. Házak, csűrök, gabonások, sütőkemencék, pajták, kapuk felszántott helye! És templomoké, és temetőké?!”²⁵

3. A „területrendezés” áldozata

Háromszéken

Az urbanizált ország imázs-alakításának törekvései közt Székelyföld Kárpátok övezte szögletében 1985–86 táján megvalósításra szánt projektté érett az orbaiszéki Cófalva felszámolása is. Ez konkrétan azt tartalmazta, hogy Cófalva 200 főnyi lakosságát a közeli községközpontba, Nagyborosnyóra tervezett négy tömbházba zsúfolták volna össze; ezzel egyidőben házaik lebontásra kerültek volna, és a falu a földdel vált volna egyenlővé.²⁶

A cőfalviak hitetlenkedve fogadták a kiadott rendeletet: „*az utolsó percig hittük, hogy megmarad a falu.*” A reménykedő magatartást az is bizonyítja, hogy több, a faluhoz semmilyen szállal nem kötődő városi család ebben a bizonytalan időszakban vásárolt családi házat a faluban, amelyek felújítását, bővítését vagy hétvégi házzá történő átalakítását a falu drasztikus megsemmisítését előrevetítő „híresztelések” ellenére is folytatni próbálta. A községi néptanácsnál a falu lakói közül ketten látták is a kivitelezésre váró tervrajzokat. „*Kész volt a terv, hogy Nagyborosnyón hol lesznek a blokkok, az utak; a községet is összeszorították volna. '91-ben kezdték volna*

a blokkokat építeni. Vízház a temető hátsó felében lett volna...” Cófalván közben „*kezdték felértékelni a lebontásra szoruló házakat...*”

A falu felülről irányított erőszakos kitelepítésének programja a komplex szocialista célkitűzések mesterkéletlen megvalósítása érdekében fogant. A totalitárius hatalom az ekkor már igen súlyos helyzetben lévő, jelentősen amortizálódott technikai felszereltségű, végsőkéig erőltetett, alacsony termelékenységű rajoni mezőgazdaságot²⁷ a művelés alá fogott területek kiterjesztésével, termőföld „*felszabadításával*” kívánta jövedelmezőbbé tenni, a határt átszelő Kovászna-patak árterületeinek lecsapolása mellett úgy, hogy a település belterületeit, a házak lebontásával és a házhelyek termőfölddé alakításával a székely falut egészében feláldozta volna.²⁸ A termőterületek „*felszabadításának*” előterjesztett szándékát valamennyi érintett és kívülálló a kommunista pártvezetés szkizofrén, életképtelen urbanizációs törekvéseként értelmezte.²⁹ 1989 decemberében a diktatúra megbuktatásával a politikai-ideológiai háttértámogatás nélkül maradt, mély közösségi averziókat támasztó országos hatósugarú „*területrendezési terv*” valóra váltásának küszöbén végérvényesen kifulladt.³⁰

4. „...legalább szaporodik s megmarad a falu!” Demográfiai tényezők

A gazdasági fellendülést elősegítő tényezők közt jelentős magyarázó erővel bír a falu népességmozgásának 20. századi alakulása, amely a maga során infrastrukturális, makrogazdasági és politikai körülmények által volt meghatározott.

1850-ben lakossága 340 fős.³¹ A falu demográfiai íve 401 lakossal 1900-ban érte el a csúcspontot, ettől kezdődően folyamatos lassúsággal fogyó település. Az iparosítás kezdeti szakaszában, 1956 és 1966 között 331 lakosról 262 főre csökkent a falu lélekszáma, és a következő tíz évben további 41 fővel apadt.³² Az utolsó népszámlálás alapján 2002-ben a falu lakossága 203 fő.³³ A falu etnikai összetétele a következő: 81% magyar, 15% cigány, 4% pedig román nemzetiségű.³⁴ A lakosság 98 családba tömörül.

A kommunizmus idején az országos viszonylatban egyre súlyosodó mezőgazdasági helyzettel párhuzamosan ment végbe a városi ipari centrumok ajánlotta munkahelyek falusi népességgel történő feltöltése, amelynek megvalósulásához a térszben dolgozó középkorú és idős generáció is jelentősen hozzájárult, a fiatalabb nemzedék agráriumból való *kimenekítése* révén.³⁵ Az 1970-es és '80-as években hasonló megfontolások alapján számos cőfalvi nagycsalád³⁶ oszlott meg a kollektív termelés és a városi munkalehetőség választásai között. Sepsiszentgyörgyön az új lakónegyedekben ráadásul könnyen bérlakáshoz juthattak a fiatal családok. A kialakuló elsőgenerációs városiakok szélesedő társadalmában polgáriasuló életvitelük révén a mindennapok szintjén lassan eltávolodtak az alacsony megbecsültségű, nehezebbnek tartott és alacsony (terménybeli) juttatásokat feltételező rurális életformától, anélkül azonban, hogy megszakították volna a kapcsolatot a falun dolgozó idősökkel, akiket rendszerint hétvégén látogattak és segítettek.³⁷

„A román pártvezetés 1970-es években hozott voluntarista politikai és gazdasági döntéseinek nyomán az élet minden területére kiterjedő válság alakult ki Romániában, amely az 1980-as évekre teljesen felborította a rendszer normális működését.”³⁸ Falun a háztáji gazdaságban és a kerthelységeken folytatott termelés lehetősége a nehéz körülmények közt élő városi családok egy részének hazatérését és gazdálkodásba való bekapcsolódását eredményezte. Rurális–urbánus megosztottságuk miatt a felbomlott nagycsaládok a különböző erőforrásokhoz való hozzájutásuk révén a kétlakiságra épülő komplementer gazdaságstruktúrát építettek ki az alapvető élelmiszerekkel kapcsolatos súlyos ellátási zavarok enyhítésére.³⁹

A gazdaság reprivatizációjának üteme 1992-re lehetővé tette a kollektivizálás előtti magántulajdon visszaszámítását, így a falusi élet előtt új perspektíva nyílt. A nagy gazdálkodói hagyományokba szocializálódott, de utóbb proletárrá avanszált, majd munkanélkülivé vált elsőgenerációs városiakok fokozatosan visszatértek a biztos alapokat jelentő termőföld vonzásába.

A rendszeralakító változás első privatizációs hullámában a városi panellakások hihetetlenül alacsony áron megvásárolhatóvá váltak. A cőfalvi családok valamennyien éltek ezzel a lehetőséggel, attól függetlenül, hogy jövőjüket továbbra is városon vagy a falusi örökség és a visszamérés előtt álló családi birtokon képzeltek el. Hazaköltözésükre vonatkozó döntésüket a tömegével felszámoló munkahelyek hamarosan megerősítették.

Míg a korábbi évtizedekben a falu-város irányú mobilitás határozta meg a régió népesedését, az 1990-es évektől a folyamat hirtelen visszafordulásáról beszélhetünk. A rendszerváltozás előtti két évtized urbanizációs hulláma a '90-es évek közepére megtört, amikor az euforikus hangulatot széles tömegek körében a kilátástalan jövő kényszerű felismerése váltotta fel. A perspektíva híján hazaköltöző egykori falusi családok mellett egyre több városi igényelte a nyugodtabb, csendesebb rurális környezetbe való kivonulást. A leszegényedő városi lakónegyedekből ráadásul a tehetősebb családok szerre városszéli vagy olyan rusztikus környezetbe – így Cőfalvára is – vonultak, ahol hétvégi villaként használt parasztházba, esetleg családi házzá bővített lakásokba költöztek, városi lakásaikat azonban valamennyien megtartották.

Az 1986-ban rögzített lakossági állapot és a jelenlegi demográfiai viszonyok összevetése arra utal, hogy a belső népesség struktúrája azonos maradt, 1986 táján a kiköltözések megszűntek, viszont egyre sűrűbben telepedtek le elszármazott és idegen családok. (Az épületek kibővítéséhez, átalakításához azonban a hatóságok a '80-as évek utolsó harmadában már nemigen adtak építési engedélyt.⁴⁰) Noha mindannyian tudatában voltak, hogy Cőfalva rövidesen felszámolódik, bíztak a megmaradásban. Kevés olyan helyi család volt, amely kitelepítés miatt lecsökkenő ház- és telekárak ellenére is „*mentette a menthetőt*”, és házát eladva végérvényesen megszakította kapcsolatát a faluval. Nekik köszönhetően azonban a faluban néhány környékbeli cigány család is olcsón házat szerzett magának.

A betelepedésnek kedvező tényezők közt első helyen jelölik meg a falu előnyös elhe-

lyezkedését a városokhoz viszonyítva. Közlekedési szempontból Cófalva tranzitfalva a megyeszékhelyet (Sepsiszentgyörgy) és a nagy idegenforgalmú fürdővárost (Kovácszna) összekötő megyei úton, ahonnan azok könnyen és gyorsan, ingázási rendszerességgel is megközelíthetők.⁴¹ Ez a tényező – mint látni fogjuk – a falu rendszerváltozás utáni gazdasági fellendüléséhez, a vállalkozások és ingatlan-befektetések számbeli gyarapodásához, a külső népesség nagyfokú vonzásához járult hozzá. A falusiak a fűtést vezetékes gáz hűján fával és a fafeldolgozó kisüzemek hulladékával oldják meg. A településen villanyhálózat, vezetékes telefonhálózat van kiépítve. A háztartásokban gyakori a személyautó, személyi számítógép, két-három családnak pedig internet-hozzáférése is van. Míg a '90-es évek elején a falusiak számos parabola-antennát vásároltak, újabban a digitális televíziózás terjedt el. Azon felül, hogy itt *olcsóbb az élet*, mint városon, lehetőség van a családi állat- és terményszükséglet megtermelésére.

Falubeli státusuk, illetve falubeli kötődésük, genealógiájuk alapján Cófalva 98 családjá három fő kategóriába tartozik:⁴²

4.1. Helyiek. Azok a családok, amelyek a múlt rendszer alatt is a faluban éltek, illetve itt nevelkedtek. Ők legalább egy generációra visszavezethetően cőfalviak. Számuk: 54 család

4.2. Beköltözöttek. Azokat a családokat sorolom ide, akik a '80-as évek közepétől kezdve, de leginkább az 1990-es években a faluba telepedtek. Közöttük nyilván vannak:

a) elszármazottak: helyi származású, de városon megalakult vagy ott élő elszármazott családok, akik *hazajöttek* a családi birtok miatt. Közülük néhányan intenzív gazdálkodást folytatnak a visszakapott földeken. A helyi kötődésű hazatért családok száma 15. A falu örül a hazatérő családoknak: „*legalább szaporodik a falu*”.

b) idegenek: 14 család teljesen idegenként vásárolt házat a faluban. A helyiek erkölcsileg támogatják a magyar nemzetiségű betelepülőket. Mindössze egy ellenvélemény hangzott el velük kapcsolatban: „*ha idáig máshol megéltek, mér nem maradtak ott?*” Földek hiányában nem valószínű, hogy nagyobb léptékű gazdálkodást.

4.3. Kétlakiak. Városi lakással és munkahellyel rendelkezik több olyan cőfalvi kötődésű család is, akik helyi és városi lakhelyeik közt időszakosan ingázó, kétlaki életmódot folytatnak. Néhány család itt vásárolt házat, és indított vállalkozást, miközben tagjai leginkább városon laknak. Két-három környékbeli család itt vásárolt házat tagjainak falubeli vagy közeli munkalehetősége miatt. Az itt felépített családi és hétvégi házakat általában nyári időszakban lakják folyamatosan. Főleg az idősebb családok számítottak úgy, hogy „*nyáron falun dolgozunk, télen a blokkba nézzük a tévét*”, de ők fokozatosan egylaki – falusi életformára – rendezkednek be. A kétlaki életmódot követő családok száma jelenleg 15.

A legfiatalabb nemzedék az iskolavégzés és a cégeknél remélt alkalmazás reményében továbbra is a városokba irányul. Köztük külföldi munkavállaló nincs. „*Az ügyesebbek hazajönnek*” – mondják a falubeliek a városról hazatért, családi gazdaságba integrálódó fiatalokról.

A falunak értelmiségi rétege úgyszólván nincs, az itt tevékenykedő református lelkész 1990-ben érkezett, az óvoda és iskola két pedagógusa naponta ingázik. A falusi származású másod-harmadgenerációs cőfalviak közt már vannak másutt dolgozó egyetemet végzetek és még tanuló egyetemisták is.

5. „*Akié a föld, azé az ország!*”

A gazdaság modernizálása

Számos erdélyi faluban: „*Azt a földet, amelyet három évtizeddel korábban, 1962-ben a gazdák fájó szívvel adtak be a közösbe, 1990-ben tehetetlenül, megöregedve, kényszeredetten vették újra a birtokukba. A hajdani gazdatársadalom még élő, idős tagjai érezték annak erkölcsi kényszerítő súlyát, hogy az őseik által évszázadokon át óvott földet meg kell művelni és tovább kell őrizni a jövő nemzedékei számára. Termőterületük hasznosítására, korszerű megművelésére azonban sem erejük, sem elegendő pénzük nem volt.*”⁴³ A rombolástól megszabadult Cófalva újraéledő lakossága a közel 300 hektáros lesóványodott, végtelkeg kiélt termőföldet azon-

nal birtokba vette, és nagy anyagi áldozatok árán megkezdte feljavítását és termőképessé alakítását.

Az 1950-es évek birtokviszonyainak, valamint a magángazdaságok korabeli termelési kultúrájának rendszerváltás utáni erőteljes restaurációja a kollektivizálás periódusában ható kényszerek ismerete nélkül aligha lenne magától értetődő. OLÁH Sándor mutat rá a két Homoródi mente kollektivizálásáról írott kötete utószavában arra, hogy a termelőszövetkezeti gazdálkodási forma rendszerváltást követő azonnali felosztásában, a köztulajdon megállíthatatlan széthordásában azok az utóhatások érvényesültek, amelyeket a kollektivizálást előkészítő időszak kényszerei, az elszenvedett sérelmek váltottak ki.⁴⁴ Tapasztalatai alapján a kollektívek felszámolásában ugyanis „azok a gazdák voltak a véleményformálók és élenjáró kivitelezők, még a törvényes szabályozások megjelenése előtt, akiket három évtizeddel korábban fiatal gazdaként tulajdonunktól megfosztottak.”⁴⁵

Korábban említettem, hogy a termőföld vonzása már közvetlenül a rendszerváltás előtti években is családokat készítetett arra, hogy ellehetetlenített városi életkörülményeiket a termelőképes falusi gazdaságokba való visszatéréssel váltsák fel. Ezek a családok ipari termelésből származó megtakarított – és a drasztikus hiánygazdaság miatt semmire nem fordítható – pénzüket a mezőgazdaságba fordították. Mivel a cőfalvi földeket korábban a községközpontba tömörített mezőgazdasági szövetkezet gépparkjának állományával művelték, a rendszerváltás utáni *előnyös magánosításból* a falusiak kimaradtak, a gépeket pedig a „tűzhöz közeli” nagyborosnyóiak vásárolták fel potom áron.⁴⁶

A cőfalviak a fellendülő mezőgazdasági termelés reményében Havasalföldről vásároltak használt traktorokat. A több földdel rendelkező, valamint a magasabb munkaerő-potenciállal bíró (fiatal) és a lehető legtöbb munkafolyamat gépesítésére törekvő családi gazdaságok saját földjeik mellett a falusiaktól – főleg idősektől – haszonbérbe vett területeken is termeltek.

Az önálló jellegű és a nagyobb gazdasági léptékű agrártermelés elsősorban azokban

a familiákban jelent megélhetési lehetőséget, amelyek a faluhoz való kötődésük okán a '90-es évek elején visszakapták a család kollektívbe kényszerített termőföldjeit. A falu mezőgazdaságának alakulása tehát a fentebbi genealógiai kategorizálás szerint jelentős mértékben a *helyi* származású tagokból álló családi gazdaságokhoz kötött.

5.1. Gazdálkodók. Míg országos viszonylatban sok településen a visszakapott földek megművelésének mikéntje foglalkoztatta a lakosságot a magángazdaságok alacsony gépesítése és a kollektivizálás előtti termelési viszonyok önkéntelen újralesztése miatt, Cőfalván a nagy erővel megkezdett mezőgazdasági termelés haszna a tőke agráriumba történő visszaforgatását, a gazdaságok technikai és stratégiai fejlesztését tette lehetővé. Ennek legalapvetőbb feltételét „a megfelelő természetföldrajzi adottságokkal rendelkező, ezért specializációra képes és a piacra lépés lehetőségét egyaránt biztosító”⁴⁷ mikrorégió nyújtotta.

Az intenzív *pityókatermelésre* szakosodott családok másfél évtized alatt a termelés legtöbb fázisát gépesítették.⁴⁸ A burgonya értékesítéséből származó jövedelem lehetővé tette azt is, hogy a mérsékelt, de az *állandó* havi (tej) és évi (hús) hasznot hozó állattartás számára a takarmány megtermelésének és előkészítésének munkafázisaiból az emberi munkaerő alkalmazása teljességgel megkímélődjön: „Cőfalván a kezüket nem teszik a szénára. Mindent géppel csinálnak.”

Néhány intenzív gazdálkodásra berendezkedett család gépállományának fejlesztése érdekében kölcsönhöz folyamodott, az illyefalvi LAM Alapítvány nyújtotta hitelből traktorokat vásároltak. A jelenlegi sikeresen gazdálkodó cőfalvi családokban a jelentős tőkebefektetés mellett agrárgazdasági szaktudás megszerzése és alkalmazása is történt. A hitelező alapítvány által szervezett intenzív gazdátanfolyam helyi résztvevői közül három cőfalvi fiatalember például több hónapos tapasztalatszerzésre utazhatott Svájcba, ahonnan az elmélyített ismeretek és perspektivikus gazdaságmodellekben való tájékozottság mellett használt gépekkel tértek haza. Közülük egy a

program lejárta után magánúton újra visszatért vendéglátójához a svájci farmra. Itthoni gazdálkodásának eredményes megszervezésében a falusiak a nyugati tapasztalatok kamatoztatását fedezik fel.

A legnagyobb burgonyatermelők közt két-három nagycsaládot tartanak számon a faluban. Ők a sajátjukon kívül másoktól bérelt földeket is megművelnek, családonként 16–20 hektárt. A megfelelő eszközkészlet igénybevétele mellett lehetőségük van a megtermelt burgonyamennyiséget a kedvezőbb piaci árfeltételek kialakulásáig hosszabb időn keresztül is tárolni. Úgy látom, a mikrorégió szintjén is valóban felkészült gazdaság az, amely 4–5 vagon (40–50 tonna) burgonyát családi termelés keretében képes előállítani, és annak jelentős részét rakározni is tudja.

A régió terményspecializációja szükségtelessé teszi az áru reklámozását, ennek tulajdoníthatóan piacra sem szállítanak. A betakarítástól kezdve a távolabbi megyék nagy tételben szállító forgalmazó felvásárlói hétről hétre átfésülik a környéket, rakományukat a termelőktől szerzik be.

A specializáció ellenére minden gazdaságra jellemző a termelés több ágazatában való részvétel. Valamennyi nagyobb burgonyatermelő egyben számontartott tej- és hústermelő is, családonként 8–10 fejőstehenet és 4–5 borjút tartanak, évente 30–40 sertést hizlalnak, emellett birka- és szárnyasállományt is nevelnek.

A magas jövedelmezőség⁴⁹ magas befektetéseket, visszafordítást követel a fejlesztés érdekében, többek közt ezzel magyarázom a látványos szimbolikus és ceremóniális befektetések hiányát.⁵⁰ Jövedelmeiket elsősorban a gazdaság korszerűsítésébe, új mezőgazdasági gépek⁵¹ vásárlására, a fiatal családok külön háztartásba történő szeparációjára – házépítésre – fordítják.

A földek visszamérésének idején lehetőségként vetette fel valaki, hogy társas gazdaság formájában továbbra is közösen műveljék a falu termőföldjeit, az ötletet azonban egyhangúlag elvetették a gazdák. Jelenleg az állattenyésztők szövetkezetbe tömörülnek, egyébként, ahogy mondják, „mindenféle szövetkezéstől irtóznak a

cófalviak.” A felülről irányított vagy hierarchiára épülő szervezetek létjogosultságát a kollektív szervezeti intézmény, a kaláka különféle formáinak gyakorlata is megkérdőjelezi.⁵² Ilyen jól működő kalákarendszer tette lehetővé az egyházterem új szárnyaló kibővítését az 1990-es évek legelején, amikor „a gazdák odaálltak az egyház mellé.” Az informális reciprok gazdasági kapcsolatok leginkább olyan, egy-egy család erejét meghaladó idénymunkák során aktivizálódnak, mint például a zöld takarmány silózása, amikor a traktorral, utánfutóval rendelkező gazdák baráti alapon „egymáson segítenek”, akár több napon keresztül is, fizetség nélkül. A kalákások teljes ellátása a segítséget igénybe vevő gazda tiszte. A közös kalákákba tömörülő gazdákat mára már külön csoportként tartják számon a faluban, ők rendszerint külön bált is szerveznek, amelyen csak meghívó alapján lehet részt venni.

5.2. Vállalkozók. A rendszerváltozás után a faluban helyiek, elszármazottak és idegenek különböző irányultságú családi vállalkozásokat indítottak. A sikereesebbek kereskedelmi jelleggel, másik része termelő-szolgáltatónak indult. A családi beruházások a következő vállalkozások irányába történtek (felsorolásképpen): olajprés üzemeltetése, tejfeldolgozó (nem indult be), csirkekellető, kürtőskalács-sütés különböző alkalmakra és turistaszézonban különböző helyszíneken, malom (mára csak magának őröl a molnár), magántaxi Sepsiszentgyörgyön. Szinte minden vállalkozásra jellemző, hogy szolgáltatásai mellett a család számára megtermeli a szükséges húst és zöldséget. A faluban számos család tavasztól őszig kapu előtti *kispados* kereskedelmet folytat friss zöldséggel, tojással, virággal. Egy cigány család téglavetéssel egészíti ki napszámából származó jövedelmét.

Illyefalvi kölcsönrel nyitott szerelőműhely például egy fiatal családfő, ahol a falu és a környék mezőgazdasági gépeit javíthatta volna. Vállalkozásának már kezdeti szakaszában kiderült, hogy a géppel rendelkező gazdaságok valamennyi férfitagja egyben székely ezermester is. Mivel gépeit mindenki maga „bütyköli”, a javítóműhely tevékenységét a családi eszközál-

lomány karbantartására kényszerült korlátozni, amellyel saját és bérelt parcellákat művelnek.

Egy család pékség beindításához és üzemeltetéséhez igényelt és kapott hosszú lejáratú kölcsönt. Ezt a termelő jellegű, kialakult piaccal rendelkező nyugati típusú vállalkozást cőfalvi gyökerű, kétlaki család működteti. A megyei szinten számontartott több mint 100 pékség azonban egymás helyzetét ellehetetleníti, a nagyobb induló tőkével rendelkezők a piacra azért törnek be, és terjeszkednek a többiek kárára, hogy termékeiket olcsóbban, vagy éppen áron alul értékesítsék. Közel tíz éves működése és a felszerelés folyamatos újítása ellenére a pékség tulajdonosa úgy látja, hogy a növekvő higiéniai követelmények és a nagy tőkét mozgató versenytársak egyre inkább kiszorítják a piac hálózatából, és valószínűsíti, hogy rövidesen – még a LAM Alapítvány kölcsönének teljes visszafizetése előtt – fel kell számolnia vállalkozását.

Egy-két családban a gazdálkodói és a vállalkozói magatartások együttes jelenléte, a helyiek által racionálisnak ítélt kalkuláció hiánya a gazdasági eszközállomány elhasznált, kopott gépekkel való túlságos felszerelését eredményezte, következésképp a nagyobb időszakos munkákra még a saját célra sem tudnak biztonságos és gyors gépi munkafázist szavatolni, így energiájukat és jövedelmüket a gépek javítása, büttykölése emészti fel.

5.3. Nyugdíjasok. A falu családjainak mintegy felében nyugdíjból származik a rendszeres pénzjövedelem. Az idősek és gyermekeik családja számos esetben közös gazdaságot szervez. A földek megmunkálását a nagycsaládi formációban élők többnyire maguk végzik. Azok az idősek, akik házastársi vagy gyermeki támasz nélkül maradtak, visszakupott földjeiket helyi gazdáknak adják művelésre, terményben megállapított bér fejében, a földek eladása szóba sem jöhet: „*a földet nem lehet a kézből kiadni*”. Közülük sokan kisebb állatállományt tartanak, a nyugdíj mellett a tejpénz jelentős súllyal kerül számításba.⁵³ A saját célra előállított hús mellett az évente értékesített 2-3 sertés az idős családok kényelmes megélhetését biztosítja.

5.4. Napszámosok. Az alacsony jövedelmű magyar és cigány családok zöme napszámos munkát végez a falubeliek földjein. Két nagyobb családi gazdaság állandóan helyi cigány munkásokat – *szolgát* – foglalkoztat, feladatuk a tartósabb idénymunkákon kívül az állatok gondozása és egyéb gazdasági munkák elvégzése. Szolgátaikért nem napszámot, hanem rendszeres havi fizetést – 5–7 millió lejt, alkalmanként élelmiszert is – kapnak. Az agrártermelésre szakosodott nagy gazdaságok szezonális munkaerősükséglete a helyi napszámosok bevonása mellett a környező falvak – Nagypatak, Zágony – cigány és román napszámosainak igénybevételét is követeli.

5.5. Jövedelemforrások. A falu családjai a primér jövedelemforrások tekintetében a következő kategóriákba tartoznak:⁵⁴

a) Állandó munkahelyi jövedelem. 23 családban aktív tevékenységből származik a pénzübeli jövedelmük. Ide sorolom a kétlaki életmódot folytató alkalmazottakat, a családi vállalkozásokat és a helyben dolgozókat. Jelentős arányban gazdálkodnak.

b) Nyugdíj. 48 családban állami vagy betegnyugdíj képezi a megélhetés stabil alapját. A nyugdíjas családok nagyon kevés kivétellel mind gazdálkodnak nukleáris és nagycsaládi szinten.

c) Mezőgazdasági termelés. Fő foglalkozásként 16 nagycsalád folytat agrártermelést, az idősebbeknek állami nyugdíjuk is van, a fiatalok (30–35 évesek) kizárólag agrártermeléssel és állattartással foglalkoznak. Köztük vannak a legnagyobb termelők is.

d) Napszám. 10 család állandó jövedelem és gazdálkodási alternatíva híján alkalmi és napszámos munkákat vállal.

e) Külföld. 1 család időszakosan külföldön dolgozik.

5.6. Összegzés. Cőfalva lakossága első sorban a földművelő és állattartó gazdálkodásra építi megélhetését, amely még a vállalkozói szférának is jelentős kiegészítő erőforrása. A közöségben a rendszerváltozás utáni erőteljes modernizációs törekvések egyrészt a nyugati gazdálkodási modellek és a piacorientált családi

gazdálkodásra épülő falusi életforma adaptációjában (helyiek), másrészt a városi–falusi környezetek közti rendszeres mobilitás fölerősödésében (kétlakiak), valamint az elszármazottak Cófalvához kötődő befektetéseinek megvalósításában érhetőek tetten.

Kiemelhető, hogy a falu gazdasága Orbaiszék és más erdélyi régiók hasonló méretű településeihez viszonyítva rendkívül magas fokon gépesített, ami az aktív generációk termőföld-centrikus, élő gazdálkodói hagyományának, az 1990-es években megkezdett energiaráfordításnak, a fejlesztést célzó hitelvállalásnak és a nagyfokú agrár-specializációnak tulajdonítható. A gépek hiánya főleg azokra a családokra jellemző, amelyeknek fiataljai eltávolodtak a falusi gazdálkodástól, és jövőjüket urbánus környezetben építik. A hagyományosabb eszköztechnikát felvonultató gazdaságok nagyobb földjeiket inkább bérbe adják a jól felszerelt családoknak, mintsem nagy anyagi ráfordítás árán végeztessenek el azokkal egy-egy munkafázist. Úgy vélem, a nagyrészt gépekkel végzett földművelés előnyeinek felismerése a szerény eszközkészlettel bíró és ezért hatalmas energia-kifejtésre kényszerített családok mentalitását, földdel és munkával kapcsolatos hagyományos attitűdjét nagy mértékben alakították. A bérbeadott földek szakszerű és rendszeres megművelésén túl jövedelmezőségük a gazda számára lehetővé teszi kisebb állatállomány fenntartását. Az ebbe forgatott mezőgazdasági haszon végső soron a tej és hús eladásából származó állandó és kiegészítő jövedelmekben, éves lebontásban térül meg.

A burgonyatermelés specializációja ellenére egyelőre még mindig kérdéses a cőfalvi gazdák számára a termény értékesítése, amennyiben határozottan körvonalazott biztos felvevőpiac nem alakult ki, és amíg a növekvő forgalmú szupermarketek még a környékbeli városok fogyasztóit is osztrák és holland import burgonyával árasztják el. Jelentős probléma, hogy míg az önerőből menedzselte agrártermelés a nyugati farmok termelésének és felszereltségének irányába mozdult el, a családi erőfeszítések mögül hiányzik a támogatásokat és az előnyös hitelkon-

strukciókat biztosító agrárpolitika, amely elősegíthetné a nyugati típusú – *farmszerű* – céltudatos és piacorientált családi termelőegységek kialakítását. Ebben a kedvezőtlen összefüggésben pedig a családi agrárválalkozások léte még az időjárás alakulásának és az import termények dömpingjének is kiszolgáltatott.

6. „...*most lehet jobbacská, mint a kommunizmusban.*”

Következtetések

A múlt rendszerbeli és a jelenlegi családi helyzetek felmérésekor a rendelkezésre álló gazdasági háttér függvényében a családok eltérő tartalmú narratívákkal értékelik a *kommunista rezsim* és a *demokrácia* életkörülményeit. Az agráriumba sikeresen befektető családok és a vállalkozók egyetértenek abban, hogy „*most sokkal többet kell dolgozni*”, a megszerzett javak viszont kizárólag a saját tulajdonban maradnak, nem kell osztolni senkivel. Szerintük: „*most lehet jobbacská, mint a kommunizmusban.*” A lehetőségek mindenki számára adottak, a haladás nagyrészt egyéni kompetencia függvénye. A falu gazdasági fejlődése arra utal, hogy sokan felismerik az adódó kiugrási lehetőségeket. Egy fiatal gazda üzenete: „*ne panaszkodjon senki!*”

A nyugdíjasok úgy látják, hogy a „*kommunizmusban is kellett dolgozni, mint az ökör, s valamit adtak. Most többet kell gondolkodni, így csináljuk, úgy csináljuk.*” A legidősebbek a kollektív előtti magángazdaság idejét emlegetik, mint a megélhetőnek leginkább kedvező korszakot.

A kevés földdel és a nagyon alacsony nyugdíjjal rendelkezők, valamint a napszámból és más, rendszertelen jövedelemből élő néhány család visszaemlékezéseiben a kollektív utáni nosztalgia erőteljesebben jelentkezik. Ők egyértelműen kifejezik, hogy a szocialista termelőszövetkezet működése alatt jobb volt a megélhetés.

Nem szorul bizonyításra, hogy Cőfalva jelenlegi társadalmi és gazdasági helyzetképe eklatánsan igazolja és megerősíti azok véleményét, akik a falu lerombolásában az értékvesztéseket, a kedvező feltételeket biztosító élettér

megsemmisítésében egy hosszú távon életképes település jövőjének erőszakos és igazságtalan felszámolását látták. Valóban, az iparosítás kezdeti szakaszában az elvándorlás jelentős méreteket öltött, ami a folytonosság megtartása mellett hosszabb távon a falu kiüresedésével járt volna, de azt is láthattuk, hogy az 1980-as években már megindult a visszaható folyamat – éppen az ipar kínálta lehetőségek beszűkülése miatt. Nem tudhatjuk viszont, hogy az akkori körülmények tartóssága esetén milyen hatósugarú változások történtek volna a falu társadalmi, etnikai és gazdaság szerkezeti rendszerében, mint ahogy azt is kérdéses, hogy a közelgő EU-csatlakozás hogyan fogja érinteni a jelenlegi falusi termelőket.

A közeljövő jelenlegi pozícióból belátható társadalmi és gazdasági felülete pesszimista hangulatot kelt a falusiakban: a lakosság lassú öregedése, a helyi és a folyamatosan beszivárgó cigányság demográfiai fölénye, a számos teljesíthetetlennek tűnő termelési feltételt követelő gazdaság szerkezeti átalakítás az elbizonytalanodás naponta fölmerülő kérdéseiként állnak megválaszolatlanul. Bizakodásra ad okot, hogy a lokális világokba mélyen legyűrűző politikai korszakváltásokat átvészelt székely falu az épülő európai makrostruktúrában nem a támadott, felszámolásra ítélt oldal, hanem a támogatási rendszerekben kiemelten kezelt rurális környezetek településtudusai közt lehet.⁵⁵

Irodalom

1. ASSMANN, Jan (1999): **A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban.** Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.
2. BÁLINT Gyula et al. (szerk.) (1969): **Kovácsna megye.** Sepsiszentgyörgy.
3. BARABÁS László (2000): „Három halál közül melyiket választod?” In: Uő: **Kapun belül, kapun kívül. Népismereti frások.** Impress Kiadó, Marosvásárhely, 116–121.
4. CEAUȘESCU, Nicolae (1972): **Orientările și direcțiile dezvoltării economico-sociale a României în deceniile următoare.** In: Uő: **Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român. 19–21 iulie 1972.** Editura Politică, București, 37–43.
5. FÉL Edit (1940): **A társaságban végzett munkák Martoson.** *Néprajzi Értesítő*, XXXII, 361–381.
6. FÉL Edit (2001): **A nagycsalád és jogszokásai a Komárom megyei Martoson.** In: Hofer Tamás (szerk.): **FÉL Edit néprajzi tanulmányai.** Kalligram Kiadó, Pozsony.
7. GAGYI József (2006): **„A szocializmus győzelme falun...” A kollektivizálás vége a Székelyföldön – meg ami közvetlenül utána következett.** *Székelyföld*, XI/1, 175–194.
8. HAJDÚ-FARKAS Zoltán (1997): **Csiki kalácsa.** Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.
9. LUPÁN Ernő (1986): **A mezőgazdaságvezetés elmélete és gyakorlata.** *Korunk*, XLV/6, 401–404.
10. KESZI-HARMATH Sándor (1986): **A városiasodás egyre magasabb szintjén.** *Korunk*, XLV/6, 405–410.
11. KINDA István (2005): **Tradicionalis mesterség és profitorientált életstratégiák. Jövedelemszerzési technikák egy háromszéki cigány közösségben.** In: JAKAB Albert Zsolt – SZABÓ Á. Tőhötöm (szerk.): **Lenyomatok 4. Fiatal kutatók a népi kultúráról.** KJNT, Kolozsvár, 147–170.
12. KINDA István (2006): **Rendszerváltozás utáni gazdasági folyamatok Cőfalván.** *Korunk*, XVII/6, 103–110.
13. KINDA István – PETI Lehel (2004): **Szenesek. A tradicionális erdőkielés és a nyugati piacgazdaság között.** *Erdélyi Társadalom*, II/2, 203–225.
14. KINDA István – PETI Lehel (2006): **„Ne verjük szét a kollektívet!” Társas gazdálkodás Kelemtelkén és Abosfalván.** In: PETI Lehel – SZABÓ Á. Tőhötöm (szerk.): **Agrárörökség és specializáció a Kis-Küküllő mentén.** Nis Kiadó, Kolozsvár, 208–241.
15. KOVÁCS András (1981): **Vallomás a székely szombatosok perében.** Kriterion, Bukarest.
16. KOVÁCS András (1997): **Mondjatok káddist egy székely faluért.** Pallas–Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda.
17. L. JUHÁSZ Iлона (2005): **„Fába róva, földbe ütvé...” A kopjafák/émlékoszlopok mint a szimbolikus térfoglalás eszközei a szlovákiai magyaroknál.** Fórum Kisebbségkutató Intézet, Etnológiai Központ, Lilium Aurum Könyvkiadó, Komárom–Dunaszerdahely.
18. OLÁH Sándor (2001): **Csendes csatátér. Kollektivizálás és túléleési stratégiák a két Homoród mentén (1949–1962).** Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.
19. OLÁH Sándor (2004): **A székelyföldi agrártermelés társadalmi feltételei 1989 után.** In: Uő: **Falusi láttelekek. 1991–2003.** Pro-Print, Csíkszereda, 128–138.
20. OLÁH Sándor (2005): **Kliensek és patrónusok. Egy szocialista termelőszövetkezet tüdőkielése és bukása.** *Székelyföld*, XI/1, 195–212.
21. POTSA József (szerk. biz. elnök) (1899): **Háromszék vármegye. Emlékkönyv Magyarország ezeréves fennállása ünnepeére.** Sepsiszentgyörgy.
22. POZSONY Ferenc (2002): **Az aranykorszak, s ami utána következett.** In: Uő: **Zabola.** Kiadja a Száz magyar falu könyvesháza Kht., Budapest, 77–80.
23. RÉV István (1996): **Az atomizáció előnye.** *Replika*, 23–24. sz., 92–121.
24. SZABÓ Á. Tőhötöm (2004): **Stratégiakeresés és alkalmazkodás.** *Korunk*, XV/12, 99–103.

25. VARGA E. Árpád (1998): **Erdélyi etnikai és felekezeti statisztikája I. Kovászna, Hargita és Maros megye.** TLA – Pro-Print Könyvkiadó, Budapest–Csíkszereda
26. VINCZE Gábor (2004): **Történeti kényszerpályák – kisebbségi realpolitikák II. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához. 1944–1989.** Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda
27. V. KOVRIG Magdolna (1986): **Alkotó iparpolitika. Eredmények és távlatok.** *Korunk*, XLV/4, 281–286.
28. *** XIII. PÁRTKONGRESSZUS (1985): **Congresul al XIII-lea al Partidului Comunist Român. 19–22 noiembrie 1984.** Editura Politică, București

Köszönet

1. A kutatásra 2005–2006-ban került sor, a megvalósításban nyújtott jelentős támogatásért köszönetet illeti id. BENDE Tamás cőfalvi református lelképásztort és családját.
2. ASSMANN 1999. 40.
3. A kutatás narratív jellegű falusoros kérdőívre, a polgármesteri hivatal statisztikai adataira, a helyi református egyház lelkesítő jelentéseinek adataira (Kézdi-Orbai Református Egyházmege – Cőfalva Református Egyházközség Lelkészi Jelentései, 1986–2005), a 2003-as gazdasági census információira, valamint részvevő megfigyelés tapasztalataira alapoz. A kutatás kérdőíves mintavétele közel 100%-os.
4. a kollektívizálás a RKP legsúlyosabb kórh. egy évtizednyi időnél is hosszabb politikai kampánya volt (1949–1962).” GAGYI 2006. 175.
5. CEAUȘESCU 1972. 42. (ford. – K.I.)
6. XIII. PÁRTKONGRESSZUS 1985. 579. (ford. – K.I.)
7. A kommunista termelőszövetkezetek gazdálkodásának hivatalos statisztikáiról, azok kutatásának buktatóiról bővebben lásd RÉV 1996.
8. „Az államterv határidő előtti példás megvalósítása és a nemzetgazdaság folyamatos bővítése (...) érdekében a termelési és a közlekedési költségeket (...) csökkenteni kell, (...) emelni a termék minőségi szintjét.” Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, F. 411/16. (*Buletin informativ*. 16. iratcsomó (1974)) (ford. – K.I.)
9. Ezek az előjelzések 1972-ben már az 1990-es kiemelkedően magas nemzetgazdasági beteljesítést vetítették előre, amikor az egy lakosra jutó nemzeti jövedelem eléri a 2500–3000 dollárt. CEAUȘESCU 1972. 39. Ráadásul „2000-ig a hazai ipari áruterhelés 2,1–2,4-szeresére növekedik. Általánossá válik a termelés automatizálása, kibernetizálása és robotizálása. A munkatermelékenység és a többi minőségi mutató tekintetében Románia eléri a fejlettebb országok szintjét.” V. KOVRIG 1986. 286.
10. LUPÁN 1986. 404. (kiemelés tőlem – K.I.)
11. BARABÁS 2000. 118.
12. POZSONYI 2002. 77–78.
13. a Marosvásárhelyi külnegyedeiben újonnan felépített panelház negyedikébe éjszaka, a katonaság költözteti be a lakókat. Ezek az új lakók Óromániából érkeznek. Elsősorban a moldvai részek, többnyire már évek óta munka nélkül élő román ajkú lakosságát telepitik be Marosvásárhelyre. [...] az új lakosoknak az erdélyiek rovására teremtenek munkaalkalmat. Viszont betelepítésükkel Bukarest tovább lazítja az erdélyi nemzetiségek – mindenekelőtt a magyarok – demográfiai egyöntetiségét.” Erdélyi Magyar Hírtünyökség, 1987/91. sz. jelentés. Közli VINCZE 2004. 422.
14. A XIII. Kongresszuson Kovászna megye pártbizottságának küldötte megköszönte a RKP főtitkárának, hogy „mindörökre megoldotta a nemzetiségi kérdést.” XIII. PÁRTKONGRESSZUS 1985. 419.
15. Az Erdélyi Magyar Hírtünyökség információi szerint a városokat illetően: „Mindenekelőtt olyan, a közelmúltban városokhoz csatolt negyedekre, illetve óvárosi részekre, amelyek – Erdélyben legalábbis – a

- kisebbségi kultúra pótolhatatlan rekvizitumai voltak.” Közli VINCZE 2004. 445.
16. BARABÁS 2000. 117–118.
17. BARABÁS 2000. 121.
18. A falu elrendelt kiürítésének sok helyi család nem tett eleget, dacára annak, hogy közben a gyűjtőmedence kezdett vízzel feltelni. Úgy számítottak, hogy a még lakott házakra „*úgysem merik ráengedni a vizet*”. Csalódtak: a falut elárastották, és menekülő ütemben sürgősen evakuálni kellett a lakott utcáreszeket.
19. Ma már város.
20. A mikrorégió Hargita megyéhez tartozó falvaiból (Kőröspatak, Bözöd, Etéd irányából) különösen gabonaérteskor „*jókedgeltek zsákkal a hónyuk alatt Újfalu*ba”.
21. 1990-ben az erdőszentgyörgyi garzonnegyed bözödjúfalusi lakói kétségbeesetten próbálták jószágaikat a néhány négyzetméteres, bekerített fűszínek körül nevelni, a zsűfolttság a szármások elkeverésével járt, valamint az utcakép sikátorszerű, baromficsődülettel zajos groteszk képét eredményezte. Kiemelt „előnyt” élveztek a földszint lakói, akik az utcára nyíló konyhaablakok alatt 2–3 négyzetméteres konyhakertet állítottak be, ahol kevés sárgarépát, zellert, petrezselymet, néhány fej hagymát termesztettek. Az itt élő idős falusiak mostoha sorsukba soha nem törődtek bele.
22. A felvillanított eseménysorozat lezárása kedvéért teszem hozzá: a vízzel borított falu jessztő maradványai mára a tő jelentős mértékű kiszáradása következtében újra a száraz felszínre kerültek. A part hosszában épült hétvégi nyaralók előtt a lepadat vízből az egykori út menti fák meredező ágai teljesítik ki a turistárisorozat látványát. A falu erőszakkal evakuált idősebb lakóinak nagy hányada a „helyi építészeti hagyományok figyelembevételével” számukra „tervezett”, infrastruktúra nélküli erdőszentgyörgyi *gettó*ban hunyt el. Az egykori Bözödjúfalva jól működő székegy (szombatos vallású) közösségeről két monográfia is született. Lásd KOVÁCS 1986, KOVÁCS 1997.
23. L. JUHÁSZ 2005. 139, 28.
24. *A lot egy háztájat, belsőséget jelentett, amelynek nagysága az újratevezett településeken nem haladhatta meg a 2,5 árat, ennek függvényében számították ki az illető település méretét.* BARABÁS 2000. 118.
25. BARABÁS 2000. 120.
26. Nagyborosnyóhoz hasonló mintafalu státust „*ruháztak volna*” a Kézdivásárhelyhez közeli Gelencére is. A környéken még emlékeznek arra, hogy CEAUȘESCU a település elkészült makettjéből egy mozzalatt kiemelte a híres, Szent László ábrázoló freskósorozattal díszített 13. századi templomot, és hozzátette: „*Mondjuk, hogy ez itt sem volt!*” (Dr. POZSONYI Ferenc szóbeli közlése.)
27. Már egy 1976. július 20-i közlemény értelmében a mezőgazdasági termelést illetően a sajtnak tilos volt számokat közölni a betakarított terméstről, kivéve abban az esetben, ha valahol kivételesen magas hozamú termést regisztráltak. Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, F. 411/10. (*Dispozitii, indicatii de muncă, comunicări*. 10. iratcsomó (1976)). A mezőgazdasági szövetkezetek helyzetéről bővebben: OLÁH 2006. 195–212.
28. A Nagyborosnyó községhez tartozó öt település – köztük Cőfalva is – egyetlen szövetkezetbe tartozott. Az Feketeügy bal partján, az árterületből alig kiemelkedő Cőfalva és Lécfalva határában termékenyebb területek találhatóak, míg a többi település talajtípusai (16% fakőszürke erdei talaj, 44% öntéstalaj, 35% kilgozott fekete mezőszégi talaj, 5% réti agyagtalaj) kedvezőtlenebb feltételeket nyújtanak a mezőgazdasági termelésre (BÁLINT et al. (szerk.) 1969. 221–222). A távolabbi Zabolán például úgy tudják, hogy Cőfalva környékén. „*ott, arafelé vannak a jó földek*”.
29. Olyan véleményt is hallottunk, mely szerint a falu lakosságát nem kitelepítették volna, hanem életkörülményeinek el lehetetlenítésével lakhelyének elhagyására szándékoztak kényszeríteni. A nagyborosnyói tömbházak a lakhelyválasztás alternatívájaként jöttek számításba.
30. A környező települések közül tudomásunk szerint Székelypötöfalva és Tamásfalva is hasonló sorsra ítéltetett. Pötöfalván ez jelentős mértékben elősegítette a cigányság tömeges betelepését a kiköltöző családok olcsón megvásárolt házaiba.

31. VARGA E. 1998. A 19. század végéről rendelkezésünkre álló kimutatás szerint például a falu egyházának készpénzvagyonosa a kisebb orbai-széki települések között megelőzi a papolci, a szörcei, a tamásfalvi és a telegi egyházakat (POTSFA et al. (szerk.) 1899. 201).
32. VARGA E. 1998.
33. A falu népessége 1986-ban, a tabló elkészítésének idején 196 református, ez a szám 2005-re 174 lakosra csökken. A Kézdi-Orbai Református Egyházmegye – Cófalva Református Egyházközség 1986. és 2005. évi Lelkeszi Jelentései alapján.
34. Lásd: 1. diagram, a polgármesteri hivatal közlése alapján.
35. Ezt a „*Fiam, csak éppen kollektivistá ne légy!*” típusú felszólítások is jelezték.
36. Tanulmányomban a *nagycsalád* társadalomnéprajzi irodalomban kidolgozott definíciójával dolgozom. Lásd: FÉL 2001.
37. Egy 1977-es adat szerint Kovászna megye városi lakosságának 58,8 százaléka elsőgenerációs városlakó volt. KESZI-HARMATH 1986. 406.
38. POZSONY 2002. 79.
39. A nagyüzemi gazdálkodás társadalmi következményeiről lásd: OLÁH 2004. 128–138.
40. Információink szerint még sírkövet sem állíthattak a cófalvi temetőben. Aki a tiltás ellenére mégis megtette, hivatalosan igazolnia kellett az alapanyagok eredetét, ezenfelül a helyi hatóság folyamatos zaklatásának volt kitéve.
41. A távolság a megyeszékhelytől 20, Kovásznától 12 km. Ez magyarázza a cófalvi lakosság munkahelyekre történő nagyfokú szétszóródását a megyében. A falusi lakosság a szocialista érában az alábbi munkahelyekre irányult: lécfalvi és várhegyi farm; Sepsiszentgyörgy: autóvillamossági vállalat (IAME), kenyérgyár, textilgyár, szállítási vállalat; Brassó: laskagyár, autógyár (Steagul Roșu), szállítási vállalat, bútorgyár és -lerakat, készruhágyár; Nagyborosnyó: mezőgazdasági géppark (SMT); Kézdivásárhely: csavargyár, bútór-előkészítő (PAL-lemez gyár).
42. Lásd: 2. diagram. Húsz év alatt mindössze egy idős család költözött ki végérvényesen a faluból leromlott egészségi állapota miatt.
43. POZSONY 2002. 79.
44. A környéken számos idősebb család emlékszik bosszúsan arra, hogy a közös gazdaságba bekényszerített nagy termelékenységű *kövé* földjeikről a kollektív az első években akkora terméseket takarított be, és osztott ki a földnélküliek között, hogy sokan attól tartottak, a padlásra hordott gabona súlya alatt rájuk szakad egy éjszaka a vályogházuk mennyezete.
45. OLÁH 2001. 263–264.
46. A rendszerváltás áttekinthetetlen forgatagában a térszek gépparkját sok esetben a korábbi pártapparátus helyi képviselői „szerezték meg”. KINDA-PETI 2006. 208–241.
47. SZABÓ Á. 2005. 100.
48. A falusi gazdák tulajdonában jelenleg 10 nagy és 16 kicsi traktor van. A gépesítetlen munkafázisokra a helyi és a környékbeli falvak munkanélküli lakosságát szerződítetik.
49. Az egyik gazda bevallása alapján „*pityókából megmaradt háromszáz millió*” (kb. 8500 euró).
50. Termékspecializációt elemző kutatásaink szerint a magas jövedelmesség megemelt reprezentációs költségeket feltételez. Lásd: KINDA-PETI 2004. 203–225.; KINDA 2005. 147–170.
51. Egy jól felszerelt családi gazdaság a következő gépekkel rendelkezik: *kicsi és nagy traktor, kicsi és nagy remorka, kicsi eke, kétvágató eke, kultivátor, pityókaillető, tőtűgető, műtrágyaszóró, permetező, pergető, rosta, szénaösszeverő, kaszagép, vetőgép, trágyaszóró, szénaördő (ezt leginkább ladewagennek nevezik), fejtőgép, malom, répaördő, nagy borona, csillagborona, 2 kocs* (a személygépkocsikkal éltel szállítanak a mezőre a napszámosoknak).
52. A néprajzi szakirodalom alapos eredményeire való tekintettel a kaláka fogalmi, szervezeti meghatározásától eltérünk. A közös munkavégzés szokásáról bővebben: FÉL 1940. 361–381., HAJDÚ 1997.

53. Cófalva tehénállománya 2006 tavaszán az egyik gazda számításai szerint 194 darab fejőstehén és borjú, a sertésállomány ennél jóval nagyobb.

54. L. 3. diagram.

55. Itt, utoljára jegyzem meg, hogy az emléktabló elkészítésének 20. évfordulóján idén megismételjük a sorozatot. Az aktualizált tabló frontlitása mögött húzódo fontosabb jelenségeket e tanulmány kívánta bemutatni és értelmezni.

(A családnevek majuszkulázását kötetszerkesztési szempontok indokolták. **Szerk. megj.**)

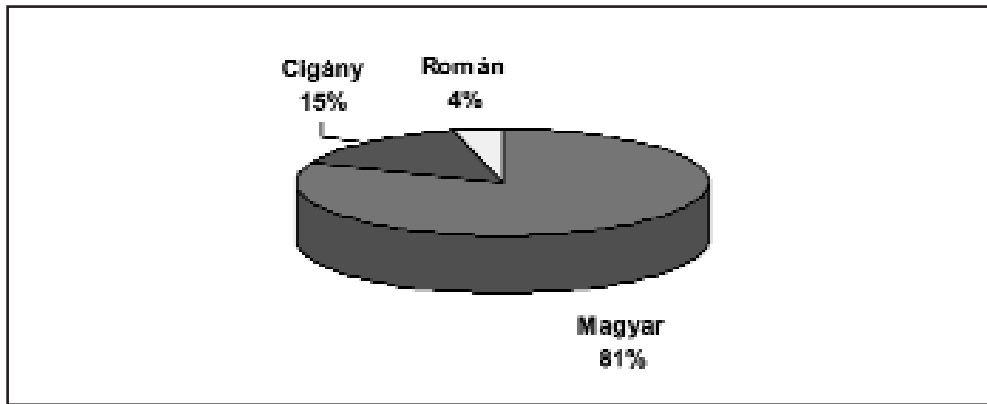
Variante de modernizare în era socialistă și în prezentul postcomunist. Țufalău (j. Covasna), 1986–2006 (Rezumat)

Studiul discută procesele de modernizare din localitate, din ultimele două decenii. În timpul comunismului satul urma să fie „sistemizat”, adică șters de pe fața pământului, și a scăpat numai datorită evenimentelor de la sfârșitul anului 1989. În prezent, localitatea pare să se caracterizeze printr-o vitalitate vizibilă. Unul din principalele scopuri ale analizei este evaluarea potențialului economic și social real din anii 1980 al acestei mici comunități, și a strategiilor sale sociale.

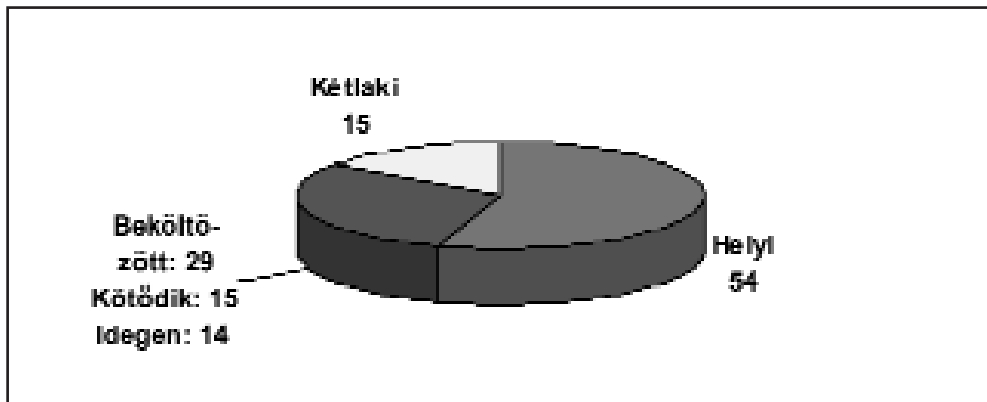
Modernization Variants in the Socialist Era and the Post-communist Present. Cófalva (Țufalău, Covasna County), 1986–2006 (Abstract)

The paper discusses the modernization processes of the settlement in the last two decades. During communism this village was to be „systematized”, that is liquidated, and it was saved due to the happenings of December 1989. Nowadays this village shows an outstanding vitality. One of the main goals of this analysis is to evaluate the real economic and social potential of this small community in the 1980s and its social strategies.

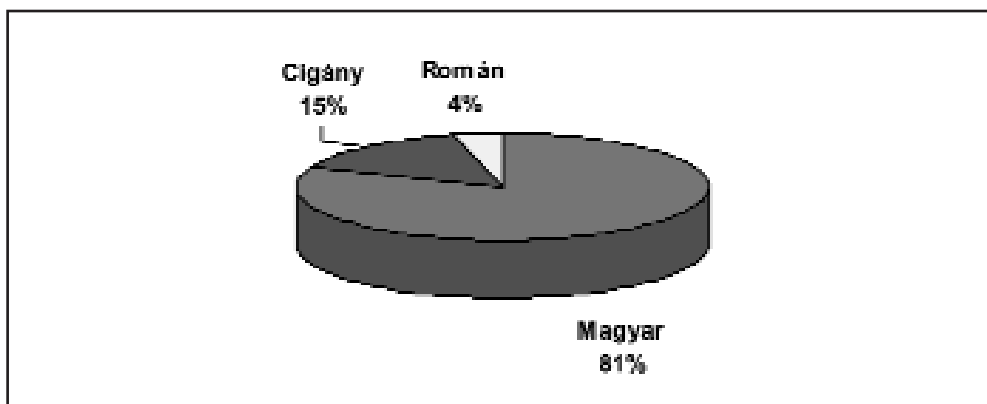

1. sz. diagram Cofalva 203 fős lakosságának etnikai megosztása 2002-ben

2. sz. diagram Cofalva 98 családja falubeli (genealógiai) státusa szerint

3. sz. diagram Cofalva 98 családjának primer jövedelemforrásai

1. ábra RÁDULY Tibor felvétele (1986)

1a. ábra KINDA István felvétele (2006)

2. ábra RÁDULY Tibor felvétele (1986)

2a. ábra KINDA István felvétele (2006)

3. ábra RÁDULY Tibor felvétele (1986)

3a. ábra KINDA István felvétele (2006)

4. ábra RÁDULY Tibor felvétele (1986)

4a. ábra KINDA István felvétele (2006)

5. ábra RÁDULY Tibor felvétele (1986)

5a. ábra KINDA István felvétele (2006)

